

XVI. ASIR BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ HİZMETİNDEKİ AKKOYUNLU ÜMERÂSİ

M. Tayyib Gökbilgin

Kuruluşundan itibaren, fetih ve teshir ettiği memleketlerde yerli beylerden ve bey-zâdelerden istifâde, Osmanlı devletinin siyâsî bir meslek ve an'anesi idi. Bizans imparatorluğu hududunda ve bir çok türk emâretleri ile temasta bir beyliğin genişleme ve inkişâfı için, bu, en doğru ve tabii bir metod idi. Bir icap ve zaruret karşısında ve her hangi bir arzu ve işâret üzerine *rum tekfur* gönül rızası ile memleketini verirse yerinde bırakılmakta, bunlardan sözünde durmayan ve hiyâneti tahakkuk edenler de ber-teraf olunmakta idiler. Müslüman bir memleketin veyâ kalenin hâkimi ise hutbe ve sikkeyi Osmanlı Hükümdarı nâmına «*mukarrer*» ettiği takdirde, çok defa, hayatı müddetince mevkiinde kalır, veyâ, yerinde bırakılması siyâsî ve idârî bir mahzur teşkil ediyorsa, başka bir tarafta kendi memleketine muâdil bir sancak idâresi ile vazifelendirilir ve taltif olunurdu. Buna dâir Kuruluş devri târihimizde pek çok misâller bulmak mümkündür. Biz, bunlardan sâdece bir kaç tâne karakteristik olanını zikretmekle bu mevzû' u biraz daha izaha çalışacağız :

Osmanlılarda buna âit ilk hâdiseyi Orhan Bey zamanında, Ulubad ve Kirmasti'nin fethi esnâsında, bu sonuncu mevkiin hâkimesi olan bir bizanslı kadının kardeşi ile birlikte gelerek ve bir çok hediyeler getirerek Orhan Bey'e dehâlet ve itâat etmesinde ve bundan sonra da yerli yerinde kalmasında görüyoruz¹. H. 792 (1389) de, Yıldırım Bâyezid devrinde, Alaşehir'in fethi sırasında, Aydın-oğlu İsâ Bey de pâdişaha itâatini bildirmiş, buna mukabil, memleketin bir kısmı kendisine bırakılmış, «*vakfı tasarrufun kendi elinde*» konmuştu². Çelebi Mehmed'in *Eflak seferini* yaptığı sırada Voyvoda Mircea ona itaat ederek «*Oğlanların Kapu'ya hizmete*» gönderdiği

¹ Krş. Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âli Osman*, İstanbul ngr. s. 44; Neğri, *Cihan-nümâ*, Ankara 1949 s. 165.

² Âşık Paşa-zâde, *ayn. esr.* s. 312.

gibi³, diğ er taraftan, Bursa'ya yanına gelen İsfendiyar Bey oğ lu Ka-
sım Bey de, pâdişaha «ben gitmezim kapunda hizmet iderin sultanım»
demiş ti⁴. Bu hükümdârın, Samsun'u zapta gittiği sırada, beraberinde
olan İsfendiyar Beyin diğ er oğ lu Hızır Beye hil'atler ve nimetler ver-
dikten sonra «yanımda timar ideyin» diyerek onu Osmanlı devleti
hizmetine almak istediğini de biliyoruz⁵. Murad II., H. 828 (1424)
de, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa-zâde Oruç Beyi, Aydın taraf-
ları ve İzmir-oğ ulları memleketlerini feth e gönderirken, Aydın-oğ lu İ sâ
Beyin torunu olup Kapu'da timar almış bulunan Mustafa Beyin teş-
viklerini görmüş tü⁶. O sıralarda Mentеше-oğ lu İlyas Beyin iki oğ lu da
«Hünkâr kapusunda kulluk» ediyorlardı⁷. Sultan Murad, Amasya
ve Tokad taraflarını ele geçiren ve bu tarafların âsâyişini bozan «Kı-
zıl-Koca Oğ lanları» denilen türkmen kabile reislerini hile ile ele geçir-
mek istediği vakit de onlara şöyle haber göndermiş ti: «Lalam Yörgüç-
'le varın yoldaşlık idin Çanık'ı urın andan doğru Artık-Ova'ya gel-
lin sizin timarınız olsun»⁸. Yine Yörgüç Paşa'nın mücadele ettiği ve
Anadolu'da ormanlık bir mıntakaya sâhip olan Alp-Arslan ve Oğ ul-
ları da bu şekilde Osmanlı hizmetine girmiş ve Rumeli'de
muhtelif timarlar almış lardı⁹ ki, Edirne ve Paşa livâsı teşkilât, hass
ve timarları hakkındaki, basılmakta bulunan monoğrafimizde bunlara
âit bâzı kayıtlar görülecektir. Hulâsa, daha ilk zamanlardan itibâren
Osmanlılarda teessüs eden bu an'anenin Fâti h ve Bâyezid II. de-
virlerinde de bir çok misâllerini ve muhtelif tecellilerini görmek-
teyiz. Diğ er bir etüdümüzde Kayseri ve Lârende (Karaman) sancak-
larında bu kabîl timarlardan ve türlü türk beyliklerine mensup aristokrasinin
Osmanlı hizmetine girdikten sonra aldıkları vazifelerden bahsedeceğiz.
Şimdi Akkoyunlu devletinin zevâle ve inkırazı yüz tuttuğu sıralarda
daha doğ rusu Otluk-Beli harbinden sonraki zamanlarda Osmanlı devletine
vukubulan ilticalara bir göz gezdirelim:

Akkoyunlu'lardan Osmanlı'lara ilk iltica ve dehâlet Uzun Hasan-
'ın oğ lu Uğ urlu Mehmed'dir. Bir müddet İsfahan valiliğinde bu-

³ Âşık Paşa-zâde, *ayn. esr.* s. 89; Oruç b. Âdil..., *Tevârih-i âl-i, Osman*, Babinger
nşr. s. 43.

⁴ Âşık Paşa-zâde, *göst. yer.*

⁵ *ayn. müellif, ayn. esr.* s. 90.

⁶ *ayn. esr.*, s. 107.

⁷ *ayn. esr.*, s. 110.

⁸ *ayn. esr.*, s. 112.

⁹ *ayn. esr.*, s. 115.

lunduktan sonra Şiraz 'da babasına karşı isyan (1474) ve bilâhire Fâtih Sultan Mehmed 'e iltica etmişti ki, burada izzet ve ikram gördüğü pâdişah tarafından Rum eyâleti (*Rûmiyye-i suğrâ*) vâililiğine tâyin edildiği, hattâ Osmanlı hükümdarının bir kızı ile izdivac eylediği mâlûmdur¹⁰. Uğurlu Mehmed 'in, Fâtih 'in kızından olan ve sonra da Bâyezid II. e damad olan Göde Ahmed Beyi de¹¹, Akkoyunlu hânedanından Osmanlı'lara vukubulan ikinci ilticâ addedebiliriz. Gerçi o, hayatını hemen tamamen Osmanlı ülkesinde, ve hattâ, münhasıran, İstanbul 'da geçirmiş ve dedesinin tahtını işgal için buradan hareket etmiş (902 = 1496/97) ise de, kısa bir müddet Akkoyunlu hükümdarı bulunması, hânedan mücadelelerine iştirâk ve bu uğurda hayatını kaybeylemesi ve buna benzer sebepler Göde Ahmed'in İstanbul'daki ikametini bir ilticâ mahiyetinde telâkki etmiye müsâittir. Filhakika, gerek kendisine gerek annesine İstanbul'da evler tahsis edilmiş, her halde pâdişahın damadı olması sebebi ile de, ehemmiyetlice harçlık tâyin olunmuştu. Şimdi naklettiğimiz muhâsebe kaydı, onun için Bâyezid Câmii civârında, sâbık kazasker Alâeddin Ali Fenârî 'nin evinin 60.000 akçeye satın alınarak tâmir ettirildiğini, bu evin müştemilâtının tamiri için altı ayda (895 = 1490) 115.000 akçe harcandığını göstermektedir¹²:

«محاسبه مرمت خانه احمد اميرزه ولد اغورلو اميرزه در نزد جامع جديد در استانبول بمعرفة ابراهيم حازن و قاسم كاتب عن سلحداران عن ٢٩ جمادى الاولى سنة ٨٩٥ الى ذى الحجه سنة المزيوره (20. IV. 1490 — 17.X. 1490) تحريراً في ربيع الاخر سنة ٨٩٦ (10. III. 1491)

توخانه جديد مع صفه بابان حمام جديد دو خلوت مع جامه كان باب مهمات خانه جديد باب اودهای جديد بجهت طواشيان بابان اصطلب جديد مع صوردرمه باب قدمگاه جديد بابان و ايكي اوى بوزوب والده سنة بر يكي خانه اولمش و يدي اوده مرمت اولمش حولوى جديد عن سنك حولوى تحته ١

بهاء خانه مولانا علاء الدين بن فنارى قاضى عسكر كهنه روم ايلي نزد جامع جديد در استانبول

¹⁰ Müneccimbaşı, *Sahâif ül-ahbar*, III., s. 165; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, türk. trc. T. Bıyıklıoğlu, Ankara 1948, s. 48. Topkapı sarayı arşivinde Mehmed II (Fâtih) kızı ve Akkoyunlu Uğurlu Mehmed karısı Gevher Sultan'dan oğluna bir mektup ile, Ustaclu mehmet beye dair, Ferahşad bey adlı diğer birine ayrı bir mektubu vardır: nu. 3140, 11775 (?).

¹¹ Müneccimbaşı, *agn. esr.*, III., s. 416.

¹² İnkilâp kütüp. M. Cevdet yazmaları, *O. 91.* s. 148 v. dd.; Bu Ahmed Mirzâ'nın pâdişahın kızından çocukları olduğu hakkında bk. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livasındaki Has-Mukataa, Mülk ve vakıflar*, İstanbul 1951, s. 475.

۱۱۵۱۱۵	اصل مال في ۶ شهر و ۳ يوماً
۱۱۵۰۰۰	عن خزائنه عامره في ۶ دفعه
۱۱۵	عن بهاء جوبهء خردهوات . . . وغيره
۱۱۴۸۷۷	وضع من ذلك
۴۴۹۸۱	المبايعات
۶۹۸۹۶	الاجارات
۲۰۰۲۷	اجرت نايان
۱۶۱۱۳	اجرت نجارين
۳۰۲۰۴	اجرت ارغادان
۲۵۶۶	اجرت حملانکه اوردن چوبها
۶۶۰	اجرت آب کشان
۳۲۶	اجرت سقايان
۲۳۸	الباقى

رسيد في ۸ جمادى الاولى سنة ۸۹۸ (25. II 1493)

Akkoyunlu'lardan Osmanlı'lara vukubulan üçüncü ilticâ, şimdîye kadarki bilgimize göre, Ferruhşad Bey idi. 'Yavuz Sultan Selim' in maiyetinde *İran seferine* (1514) iştirâk eden¹³, Osmanlı devletince büyük bir ehemmiyet verilerek, kendisine, evvelâ, Akşehir sancağı, Karaman eyâletinde bir sancak iken bozulup hass olarak tevcih olunan¹⁴, Kanunî Sultan Süleyman tarafından da büyük bir itibar gören¹⁵ Ferruhşad Bey, her halde, Uzun Hasan Beyin amcası torunu olarak görünen¹⁶ Korkmaz Beyin oğlu Ferruhşad Bey olacaktır. Prof. Mükrimin H. Yinanç, 1500 de Sultan Yakub'un oğlu Murad'ı tahta çıkaran

¹³ «Ümeray-ı Bâğındiriye uzmasından emîr-i nîk-nihad Ferruhşad bey...» *Tâc-üt-tevârih*, II., s. 255.

¹⁴ «*Livâ-i Akşehir sancaklıktan bozulub Ferruhşad bey tasarrufundadır* قضاء قضاة آق شهر خاصهء فرحشاد بك Başvekâlet arşivi, nu. 387 ve *Kanunî devri tahrir def.*, s. 67.

¹⁵ 936 (1530) da *Istanbul*'da yapılan sünnet düğününde pâdişahın sol tarafında oturmakta idi. Kırş. Peçevi, *Tarih I*, s. 154.

¹⁶ Kırş. Mükrimin Halil Yinanç, *Akkoyunlular mad. İslâm Ansiklopedisi* (bk. şecere).

ve Şiraz'da hükümdar ilân eden ümerâdan Ferruḫşâd Bey Bayındır¹⁷. ile Sultan Selim'e hizmet ettikten sonra Kanunî Sultan Süleyman zamanında da «*şarkın ümerây-ı kibârından*» olarak yaşayan¹⁸. Ferruḫşâd Bey'in aynı olup olmadığını tâyin edememektedir¹⁹. Bize göre, bundan şüphe edilmemek lâzımdır; Çünkü, 938 de *Bayburd*'da tanzim edilen «*بایندی الامیر فرخشاد بك بن قورقازیک*» nâmına bir vakfiye vardır ki²⁰ yukarıda Akşehir sancağını hass aldığını gördüğümüz Ferruḫşâd Beyin sonradan Bayburd havâlisinde yerleştiğini ve burada bir çok vakıflar tesis ettiğini göstermektedir. Bütün bu zikri geçen Ferruḫşâd b. Korkmaz, Ferruḫşâd Bey Bayındır adındaki târihî şahsiyetlerin aynı adam olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir²¹.

Bu mevzu ile alâkalı olarak bu defa elimize geçen iki vesika, her halde Ferruḫşâd Bey ile aynı zamanda, belki de Bâyezid II. in son devirlerinden başlayarak bütün Yavuz Sultan Selim devrinde, Akkoyunlu ümerâsından bir çok ilticaların vukubulduğunu, bunlara Osmanlı devleti tarafından dirlikler verildiğini, çocukları ve akrabalarının Kanunî Sultan Süleyman devrinde bile devlet hizmetinde kaldıklarını, ulûfe ve dirlik aldıklarını isbat etmektedir. Zâten, Şah

¹⁷ Hasan Rumî, *Ahsen üt-tevârih*, Nuruosmaniye ktb., No: 3317, vrk. 150.

¹⁸ Peçevî, *göst. yer.*

¹⁹ *Akkoyunlular mad.* İslâm Ansiklopedisi.

²⁰ M. Cevdet, *ذیل علی فصل الاخیته الفتیان ترکیه فی کتاب الرحلة لابن بطوطه*, 1932, s. 194.

²¹ Sayın arkadaşım Dr. Kılıç Kökten, T. T. K. adına yaptığı tetkikler sırasında Bayburd'un Pulur köyünde Akkoyunlu'lara mensup bâzı âileler elinde vakfiyeler görmüştür ki, ileride bunların tetkik veya neşri sırasında bu hususta; muhakkak bâzı isim ve hakikatler meydana çıkacaktır. Ferruḫşâd beyin oğlu Mehmed nâmına Erzurum mülhakatında 943 tarihinde bir zeâmet görünmektedir:

«*زعامت بنام محمد ولد فرخشاد بك*»

nâmına olan bu zeamet kısmen diyânî kısmen de malikâne hisselerinden ve ayrıca Saâdetyar «*سعادت یار*» tahvilinden mahlûl olan tımar hissesinden terekküp etmekte ve (teveih tarihi 7 şevval 943 = 19. III. 1537) cem'an 19.693 bervech-i bedel de 20.000 akçeyi bulmaktadır (krş.

«*ولایت ارض روم اباد میرمیران حضرت محمد خان دامت معالیه سنه ثلث و اربعین و تسعمائه جادی الاخرینک اون اکنجی کونندن سنه اربع و اربعین و تسعمائه شوالنک یکریمی طقوزنجی کونته دکن آستانه سعادت نصابه تذکره لری عرض اولنان سنجاقلر وزعامتار و تمارلر و سپاهی زاده لر و آستانه سعادتدن تمار اولمق ایچون حکم شریف ایرادایدن کسنلر و اوچ بیکدن اشقی تیاردن معزول اولوب مشارالیه جانبندن برات و یریلان سپاهیلردرکه ذکر اولتور»*

başlıklı *Tahrir defteri*, Başbakanlık arşivi, 183 nu. *tapu def.*)

İsmail'in yalnız Akkoyunlu hânedanını ortadan kaldırmakla iktifa etmiyerek bu devlete bağlı büyük âileleri ve ümerâyı da takip ve imha ettiği, bunların kaçabilenlerinin de Suriye ve Dulkadır memleketlerine olduğu kadar, belki daha fazla derecede, Osmanlı devletine ilticâ eyledikleri malûmdur. Bunlar daha sonra tamamen Osmanlı tebası olarak boyları ile birlikte Şarkî ve Orta Anadolu'nun muhtelif taraflarına dağılmışlar, bu eyâletlerde ve bilhassa şark hudutlarında nesilden nesile sipâhi ve beyzâde olarak yaşamışlardır²².

Akkoyunlu'lara âit bu vesikalardan birisi 1534 sıralarında Bayburd'da zeâmete mutasarrıf Tokarlı (Doharlı, Dögerlü)²³ Rüstem Bey ile ilgilidir ve Yavuz Sultan Selim'in şark seferinde orduya kılavuzluk yaptığından bahisle bu defa da aynı hizmet ve vazifeyi görmek istediğine dâirdir. Keyfiyeti pâdişaha İdris adlı birisi arz etmektedir. Vesika aynen şöyledir²⁴:

« حضرت سلطانتم »

روى منذلتده قویوب دوام عمر و دولت و بقاء عز و نصرت ادعیسی تجدید و تمهید اولدقدانصوکرا معروض بندۀ فقیر بودرکه حالیا بایوردده زعامته متصرف اولان آق قویونلو بکلرندن توقارلورستم بک بنده کوز بوندن اسبق مرحوم و مغفور سلطان سلیم خان علیہ الرحمہ والغفران حضرتلری قزیلباش اوباش اوزرینه عنان عزیمتی اولوب منصور و مظفر اولدوغی آوانده مذکور رستم بک قولکز پادشاه عالم پناه اوکنجه قراول کیدن عسکر ظفر پیکره قولاوزلق ایدوب دیار شرقک تمام اهل وقوفی و روزگار دیدلرندن اولوب و اول دیارلری تا قوم ولایتنه وارنجه منزل بمنزل کنهیله معلوم اولوب حالیا پادشاه آفاق حضرتلری بمن اقبالله دیار شرقه توجه هایونلری اولیچق احتمال برکز قولاوز لازم اولغین مذکور بنده کوز اول خدمتک عهدهسندن کلوب تمام اهیلی اولوب ینه اول خدمته محل و مناسب کورولوب و اول سرحدلر فتح اولدن برو الی یومنا هذا اوغلری بنده لروکزله سرخدمتی کماکان ادا ایدوب بتم حالمی سعادتلو سلطانتنه عرض ایدور دیو متضرع اولدوغی اجلدن شولکه واقع حالدر سلطانتک خاک پای شریفنه عرض اولندی باقی امروفرمان سلطانتک درکه عمر طویل دولت ابدی و سعادت سرمدی مستدام و مستحکم بال امر رب العباد بنده الفقیر ادریس الحقیر »

Her halde bu Rüstem beyin oğlu olan Fethi'nin 943 de Erzurum sipahilerine ser-askerlik ve Bayburd'da iki köye timar suretiyle tasarruf ettiğini yukarıda zikrettiğimiz *tahrir defter*'inden (nu. 183) anlıyoruz:

²² M. H. Yinanç, *Akkoyunlular* mad.

²³ Bu isimler hakkında bk. Faruk Demirtaş, *Bozulus hakkında, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya F. Dergisi* VII. sayı 1.

²⁴ Başbakanlık arşivi, *Fekete tasnifi*, nu. 135. Tasnif heyeti 940 olarak tarihlemiştir.

«تیمار فتحی ولد رستم سرءءكری ارضروم
مذکور محل همت اولوب یرار یولداش اولمغین سنجاغی بکی مکتوبی موجبجه ناحیه ارضروم
سپاهیلهینه سرءسكرك ایتك اوزره توجیه اولندی فی ۱۸ رجب المرجب سنه ۹۴۳
قریه کو تابع بایبورد قریه اووك تابع مذکور بکون ۳۵۰۰
دیوانی ۳۶۳۶ حصه م ۱۸۶۴ بروجه التزام «۳۶۰۰
حصه م ۱۶۳۶

Diğer vesika, 926 ve müteâkip senelerde ellerinde dirliği olmiyan Akkoyunlu ümerâsını gösteren bir listedir. Bu vesikada adı geçenlerden bâzıları tarihlerce mazbut ve malûm ise de birçoğu hakkında bir kayda rastlanmamaktadır. Maalesef arasından bir yaprak düşmesi yüzünden noksan bir liste hâlinde bulunan bu vesikayı da²⁵ aynen buraya nakil, fakat, Hasan Rumlu'nun *Ahsen üt-tevârih* 'i ile Ebû Bekir Tahrânî 'nin *Kitâb-ı Diyarbekiriyye*'si ve Akkoyunlular makalesinde adlarına tesadüf ettiklerimiz hakkında notlar ilâve ediyoruz²⁶:

«وقت اولدورکه شمدکیحاله التده درلکی اولیان بکزاده لری بیان ایدر
قرخ زادبک ولد سلیمان بک وزیر سلطان یعقوب (I.) ومذکور کندولری داخی سلطان مراده توقالچق (II.)
ایلشردور وایکی اوغلی بری پروداق و بری مرادنام بارار بند زادلرلکز اولوب گندوسیه ایکی اوغلی
درلکسوزدر ابوبکر بک ولد پلتن بک بایندر (III.) دیار شرقده مذکور ابوبکر بک فاسم پادشاه (IV.)
زماننده سیورک ناحیه سنه متصرف اولوب شمدی التده درلکی اولیوب وایکی اوغلی داخی بری
عاشق نام و بری طور علی نام اوغلاری اولوب و بر قرداش اوغلی داخی حاجی نام و بر مقصود
نام اوغلنک اوغلی اولوب مزبور مقصود بک باباسی مرحوم سلطان سلیمدن (V.) یوم یکریمی بش
آقچه عولوفه تصرف ایدوب باباسی فوت اولوب اوغلی و بو جمله ذکر اولنلر درلکسوزدر محمد ولد
شاه حسین نک بایندر (IV.) که اباء عنجد ناحیه مرکزده (VII.) متصرف اولوب شمدی
درلکسوزدر

بابا علی ولد سیدی ابراهیم بک (VIII.) صحیح نسیب آل رسول اولوب ما تقدمدن شهر زول
(IX.) ناحیه سنه متصرف اولوب شمدی درلکسوزدر و مزبور بک برعموسی اوغلی حسین نام داخی درلکسوزدر
ابراهیم و ملک آسلان ولدان طور علی بک بایندر (X.) که سلاطین بایندر زماننده مذکورلرک
باباسی لواء موش و بیتلیزه متصرف اولوب شمدی اوغلاری درلکسوزدر

فاسم ولد قوجه حاجی (XI.) که دیار شرقده باباسی قهقهه نام ناحیه متصرف اولوب و کندوسی داخی
سلطان یعقوب اوغلی سلطان مرادک شرابدار باشیسی اولوب و نور علی نام اوغلی ایله درلکسوزدر
خواجه علی و بوداق ولد مقصود بک قوجه حاجلو (XII.) که دیار شرقده مذکورلرک

(Buradan yaprak kayıptır).

²⁵ Başbakanlık arşivi, *Fekete tasnifi*, nu. 74.

²⁶ Bunu da diğeri gibi orijinal şekli ve imlâsı ile naklediyorum.

ملك منصور وپرعوض ولدان سيد احمد بك پرنك (XIII.) ديار شرقده. احمد پادشاه زماننده. وزير ايدى مبرور اوغلارنىك برى دزلكسوزدر وبرى بش نيك آتجه متصرفدر !
آرسلان ولد الوندىك باباسى ديار شرقده الوند پادشاه (XIV.) زماننده بواجى اولوب مذكور الوند بك دركاه معلاذن يوز بك آتجه زعامت تصرف ايدوب مبرور اوغلى آرسلان اون آلتى بيك آتجه تيماره متصرفدر

عولوفه تصرف ايدنلى بيان ايدر

عباس ولد بارك بك مير بغداد (VX.) كه شمدهئ مذكور دركاه معلاذه يوم يكرمى اوج آتجه تصرف ايدوب سپاه زمهره سندندر

فتحي ولد حاجى سعدالدين مقدا آلپاوت بكارندن (VXI.) اولوب شمدهئ دركاه معلاذن يوم يكرمى آتجه عولوفه ايله سپاه زمهره سندندر

حاجى ولى ولد مههاد بك مقدا كنجلو بكارندن اولوب شمدهئ دركاه سعادهئ يوم يكرمى بش آتجه ايله سپاه زمهره سندندر

سهراب ولد ابوالقاسم اسلوكه دركاه معلاذه مذكور باباسنك يوم آلتى آتجه ايله متصرف ايدى و مذكور سهراب داخى شمدهئ يوم يكرمى آتجه متصرفدر

برى جان ولد پرعزيز كه سلطان يعقوب طوغنجى باشلرندن ايدى وهم مذكور داخى پادشاه عالم پناه حضرتلرنيك بارسجى باشى اولوب شمدهئ يوم يكرمى آتجه عولوفه ايله متصرفدر

(I.) Sultan Yakub 'un veziri olarak zikredilen Süleyman Bey, her halde, *Ahsen üt-tevârih* 'in 877 de Akkoyunlu'ların ünlü ümerâsı arasında gösterdiği²⁷, 893 de Sultan Yakub 'un, Şeyh Haydar 'ın akını münasebetiyle yapılan Şirvan seferinde, serdar tâyin ettiği²⁸ Süleyman Bey Biçen değildir. Bu devirde rol oynayan diğer bir Süleyman Bey vardır ki²⁹, bu, Bayındır ümerâsındandı. Bu vesikada Bayındır'lardan olanların hepsi işaret edildiği halde bunun adının yanında

« با امرای نامدار مثل شاه علی بيك پرنك و بايندر بك و صوفى خليل موصولو و سلیمان بیچن »²⁷
Nuruosmaniye ktb., göst. yer. Topkapı sarayı arşivinde, (nu. 6610), sadriazam İbrahim Paşa'nın (Frenk) Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdiği arz tezkeresi olarak fişe geçirilmiş olan, fakat hakikatte, İdris-i Bitlisî'nin 1515 de (921/922) Şark taraflarını ve Kürdistan 'ı Osmanlı tâbiyeti altına aldığı sırada Yavuz Sultan Selim 'e takdim ettiği farsça bir arıza olduğu - târih ve imzâ olmamakla beraber - anlaşılın, bir vesika mevcuttur ki, bunda da, Akkoyunlu ümerâsı ile ne dereceye kadar alâkası bulunduğu, şimdilik, kestirilemeyen şu isimler görülmektedir:

« امیر بيك موصولو، يوسف بيك اسکندر مشهور بغازی قرنست؛ ملك بيك ولد زاهر غلام

خاص سلطان است، سلطان حسين بيك، زاهر سيدى محمد بيك (سيدى محمد ولد زاهر) ... »

²⁸ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 136, 140, Mükrimin H. Yinanç, *ayn. mak.* s. 261.

²⁹ « امیر بيك موصولو، يوسف بيك اسکندر مشهور بغازی قرنست؛ ملك بيك ولد زاهر غلام »
Ahsen üt-tevârih, vrk. 125.

böyle bir kayıt bulunmuyorsa da, sadriazam İbrahim paşa 'nın İrakeyn seferinde 10 safer 941 de (21.VIII.1534) Pâdişaha yazdığı bir arzıda Şark taraflarında yaptığı tevcihler arasında bu ismi de zikretmektedir. Aynen neşrini düşündüğümüz bu vesikada, İbrahim Paşa Bayındırlı-lardan Murad beyi Irak-ı Acem beylerbeyliğine, bu beylerbeyliğe tâbi Kâşân livâsına diğer bir Murad (Bayındır) beği, Kum livâsına tayin etmişti (krş. Topkapı sarayı arşivi, nu. 4080/2).

(II.) Tokacı veya Tavacı: Kanunnâmesi, ulak, askeri toplayıp içtimâ mahalline sevkeden ve diğer mânaları hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal*, İst., 1941, s. 305.

(III.) *Ahsen üt-tevârih*, Bâındır ümerâsından bir çok isim saydığı halde³⁰. (از امرای بایندری عباس بیك و یوسف بیك و بهرام بیك و پیری بیك و حسین علی بیك) ne Pilten Bey Bayındırî ne de oğlu Ebübekir Beyi zikretmemektedir. Maamafih, bu isim Akkoyunlu hânedanı arasında geçmektedir: Yıldırım Bâyezid'in esir düştüğü sıralarda rol oynayan Akkoyunlu hânedânından Pir Ali Beyin oğlu Pilten beyi biliyoruz³¹. Bayındır'lardan Mansur Beyin oğlu Hüseyin nâmına 943 de Bayburd, Kelkit ve Tercan'da bâzı köylerde 33,000 akçelik bir zeâmet] görünmektedir. (krş. 183 nu. deft.)

«زعامت بنام حسین ولد منصور بك بایندر

مذکور محل عنایت اولوب واقع اولان سفرلرده و کورجستان غزاسینده بيله اولوب امر اولنان بیکده یوز آقچه ترقیسنه بناء لواء مزبورده ناحیه کلکیدده ۲۹۹۹ آقچهلوق تیار ذکر اولان قریه مقدهما ترجان قاضیسی مولانا محرم و بایورد قاضیسی مولانا احمد وحالیا آلاى بکیسی اولان سلیمان مکتوبلرله اعلام ایتمکین مکتوبلری موجینجه چوماق (قره چوماق) تحویلندن محلول اولغین الحاق اولنوب جمله ۳۳۰۰۰ آقچه یتشدرلوب توجیه اولندی فی ۲۳ شعبان سنه ۹۴۳...»

(IV.) Kasım, Uzun Hasan 'ın kardeşi Cihangir 'in oğlu olup Mardin ve Âmid 'de hüküm sürmüştü. 904 ve 905 de Elvend ve Murad Beyler arasındaki mücâdelelere karışmış, 907 de Diyarbekir 'de bulunmuş³², Âmid 'de bir câmi ve Mardin 'de bir medrese yaptırmış, sonra Şah İsmail 'den kaçan Elvend Bey tarafından öldürülmüştür. Daha önceleri, 884 târihinde ise Mardin hâkimi olarak Halid Bey adında birisini görüyoruz³³.

³⁰ göst. yer., vrk. 124, 140.

³¹ Krş. Ebübekir Tahrânî, *Kitâb-ı Diyarbekiriyye*, M. H. Yinanç nüshası, vrk. 31 ve *Akkoyunlu mad.*

³² Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 149 v.d., 162.

³³ *Ahsen üt-tevârih*, vrk., 125.

(V.) Vesika tarihsizdir. Fakat tasnifi yapan hey'et, vesikayı, her halde bu kaydı, yâni, Yavuz Sultan Selim'in vefat etmiş olduğunu nazar-ı dikkate alarak ve her pâdişahın cülüsünde bu yolda arıza takdim edilmesinin mu'tâd olduğunu düşünerek, Kanunî Sultan Süleyman'ın cülüs tarihi olan 926 (1520) ile tarihlemiştir.

(VI.) Hasan Rumlu, bu isimden bahsetmemektedir. Bu tarihlerde rol oynayan diğer Şah Bey Pervâneci, Şah Ali Bey Pürnâk gibi kimseler görülüyorsa da *Bayındır*'lardan Şah Hüseyin Beye tesâdüf edilmemektedir. Yukarıda *ümerây-ı Bayındır* meyanında zikredilen Hüseyin Ali Bey ile aynı şahıs olup olmadığını tesbit etmek kabil değildir.

(VII.) Mazkird, eski teşkilâtta Dersim sancağına tâbi bir kaza merkezidir. Burasının ötedenberi bu âileye iktâ edildiği anlaşılmaktadır.

(VIII.) Akkoyunlu ümerâsı arasında bir çok seyyidler mevcuddu. Hemen hepsinin de Pürnâk'lerden bulunduğu işaret olunmaktadır: Seyyid-Ali Bey Pürnâk, Seyyid Mansur Bey Pürnâk gibi... Burada zikri geçen Seyyid İbrahim Beyin de onlardan olması muhtemeldir.

(IX.) Şehr-i Zol = Şehr-i Zor = Süleymâniye sancağı. Yavuz Sultan Selim devrinde Bıyıklı Mehmed Paşa ve İdris-i Bitlisî'nin gayretleri neticesinde Akkoyunlu devletinin bir kısım memleketleri olarak Osmanlı devletine raptedilen bu havâli ocaklık tariki ile kürd aşiret beylerinin idaresine bırakıldığı için, evvelce oraya hâkim ve sâhip olduğu anlaşılan Seyyid İbrahim Beyden sonra bu defa oğlu Baba Ali'nin dirliksiz kaldığı görülmektedir.

(X.) *Ahsen üt-tevârih* bu isimden de bahsetmemektedir. «*Selâtin-i Bayındır*» ifadesiyle Uzun Hasan Beyden sonraki Akkoyunlu hükümdarlarının kastedildiği şüphesiz ise de Muş ve Bitlis'e mutasarrif olan Dur-Ali Bey *Bayındır*'in hangi hâdiselerde rol oynadığı ve oğullarından evvel kendisinin de Osmanlılara iltica edip etmediği bilinmemektedir.

(XI.) Burada zikredilen Koca-Hacı bir isim olmayıp ayrı bir aşiret bulunan Koca-Hacılı aşireti olsa gerektir. Her halde bir isim unutulmuştur. Kasım, Hasan Rumlu'nun 902 de zikrettiği Kasım Bey Pürnâk'dan³⁴ başka diğer bir Kasım Bey olduğu muhakkak gibidir.

(XII.) Koca-Hacılı aşireti hakkında bk. Faruk Demirtaş, *Bozulus hakkında*, göst. yer. Bu isim, Faruk'un da işaret ettiği gibi,

³⁴ *ayn. esr.*, göst. yer., vrk. 147.

Ahsen üt-tevârih 'de Hoca-Hacılu olarak geçmektedir: meselâ 882 de...³⁵ مثل حسين بك خواجه حاجيلو... Vesika maalesef burada kesilmekte, iç içe olan yapraklardan bir veyâ bir kaçı kaybolmuş bulunmaktadır.

(XIII.) Vesikada «پرنک» olarak geçen bu kelimeyi M. H. Yinanç «*Pirnâk*» okumuş ise de Faruk Demirtaş bunun «Pürnek, Pürnâk» olarak okunması lâzım geldiğini göstermiştir. Zâten gerek Hasan Rumlu (msl. منصور پورناک)³⁶, gerek Ebû-Bekir Tahrânî (msl. بايزيد بيك پورناک)³⁷ bu kelimenin «*Pürnâk*» şeklinde telâffuz edilmesi icap ettiğini sarih olarak işaret eylemişlerdir. «Ahmed Pâdişah»'ın ise Uğurlu Mehmed'in oğlu «Göde Ahmed, Mirzâ Ahmed» bulunduğu âşikârdır. Fakat, onun zamanında vezir olarak rol oynayan Seyyid Ahmed Bey Pürnâk'e rastlamadık. Seyyid Ahmed Bey oğullarından biri olarak zikredilen Melik Mansur'un 896 da rol oynadığı görülen³⁸ Seyyid Mansur Bey Pürnâk ile aynı şahıs olacağına pek ihtimal verilemez. Bu zât 900 da Fars vâililiğinden azil olunmuştu. Aynı tarihte diğer bir Pürnâk beyinin Akkoyunlu devletinde büyük bir rol oynadığı görülmektedir:

«سيد علی بيك پرناک که رکن السلطنه بود»³⁹

(XIV.) Uzun Hasan Beyin çocuklarından Yusuf'un oğlu Elvend Bey (*Padîşah*) Azerbaycan'da, Akkoyunlu tahtında 1497 — 1504 senelerinde hükümran olmuştur. Burada zikri geçen Arslan beyin babası Elvend Beyin ise tarihlerde ismi geçmemektedir. Bu zât, Sultan Elvend'e *Tavacı* olduğuna göre mühim bir vazife ifa ediyordu demektir. Tavacılık, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Akkoyunlu devletinde mühim bir memuriyetti. Biz, muhtelif tarihlerde, خلیل تواجی، يوسف بيك تواجی (تواجی پیری، خلیل تواجی، يوسف بيك تواجی) gibi kimseler görüyoruz⁴⁰.

(XV.) Akkoyunlu devletinin Bağdad vâlisi Bârik Bey de Pürnâk beylerindendi ve 914 de Şah İsmail'in bu şehir üzerine yürüdüğü zaman da orada hâkim idi⁴¹.

«درسنه اربع عشر وتسمائه واقع شد لشکر کشیدن خاقان اسکندر شان، بغداد درین سال خاقان

اسکندر شان خلیل یساول را ببغداد فرستاد ودران زمان والی بغداد باریک پرناک بود...»

³⁵ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 124.

³⁶ Hasan Rumlu, *ayn esr.* göst. yer.

³⁷ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 188.

³⁸ Hasan Rumlu *ayn esr.*, vrk. 140.

³⁹ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 146.

⁴⁰ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 125, 166; Ebu-Bekir Tahrânî, *ayn esr.*, vrk. 178.

⁴¹ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 174.

Bârik Bey'in Aşkoyunlu hükümdarı Murad Bey ile birlikte Bağdad'dan Halep'e doğru kaçıp bundan sonra Dulkadirli'lara ilticâ ettiği mâlûmumuzdur. Vesikada ise yalnız oğlu Abbas Bey'den bahsedilmektedir.

(XVI.) Alpavut beyleri hakkında bk. Faruk Demirtaş (*ayn. makale*). Hasan Rumlu⁴², «بر محمد آلباوت، مهناد بيك آلباوت» gibi ümerâyı bildiriyorsa da Hacı Sadeddin Alpavut'u zikretmemektedir.

⁴² *ayn. esr.*, vrk. 118, 127.